

GURUSLĂU — DOUĂ IPOSTAZE STATUARE

O istorie atât de bogată în fapte eroice cum este cea românească a statornicit de-a lungul vremii și frumosul obicei de a se omagia trecutul. Și exemplele sînt numeroase, fie în domeniul literaturii, muzicii sau artelor plastice. Ca pondere vremurile moderne cunosc un plus de elan și posibilități de realizare. Îndeosebi după revoluția de la 1848 asemenea manifestări se înmulțesc pînă la a deveni o preocupare permanentă a tuturor energiilor chemate a menține mereu treaz interesul pentru o splendidă tradiție.

Referindu-ne la părțile transilvănene se desprinde fără putere de tăgadă rolul „Asociației pentru literatura și cultura poporului român” („Astra”, înființată la Sibiu, în 1861) în opera de vrednică cinstire a trecutului național. Acțiunile „Astrei” continuă și după înfăptuirea statului român unitar, în cadrul ei figurînd Societatea „Mormintele eroilor”, care a inițiat și încurajat finalizarea a importante monumente dedicate memoriei lui Mihai Viteazul, Horea Cloșca și Crișan, Avram Iancu sau Eroului necunoscut. Cum în domeniul artei statuare și după 1 decembrie 1918 ne aflăm în faza pionieratului, un Medrea, Ladea sau Aurel Pop primind comenzi și impunîndu-se conștiinței publice abia către sfîrșitul deceniului al treilea, se rețurge și-acum (ca și-n ocaziile anterioare) la practica implantării unor troițe sau a unor obeliscuri piramidale, mult asemănătoare ca arhitectonică. O asemenea troiță s-a dezvelit și în 15 noiembrie 1925, în cadrul unei impresionante serbări populare, la Șelimbăr, lângă Sibiu, alte trei subvenționate de „Astra” fiind trimise despărțămîntului Cluj pentru Fîntînele, despărțămîntului Abrud pentru Buceș și despărțămîntului Blaj pentru Mihalț.

Evocînd în cadrul serbării de la Șelimbăr faptele Viteazului Voievod, primul citor al unirii tuturor românilor, Alexandru Lapedatu, ministrul Cultelor și Artelor, a sugerat necesitatea edificării de monumente similare la Guruslău și Mirăslău, avansînd din partea Ministerului suma de 10.000 de lei. Un asemenea gest a constituit doar scînteia ce a aprins flacăra unui mare entuziasm în Sălaj. Voind o înfătuire deosebită, pe măsura strălucitei victorii de la 1601 a lui Mihai Viteazul împotriva nestatornicului Sigismund Báthory, sălajenii au completat cu resurse proprii fondurile Ministerului și ale „Astrei”, ajungînd la suma de un milion de lei. La aceasta trebuie să mai adăugăm șirul prelung de care ce au luat drumul Moigradului, aducînd piatră durabilă pentru monument, conceput a fi din fier, beton și granit.

Impulsionată de entuziasmul popular, prima ipostază statuară de la Guruslău s-a realizat nu fără dificultăți. A trebuit mai întâi stabilit locul amplasării monumentului. După îndelungi documentări, dezbateri și consultări intelectuali locali, ajutați de personalități științifice din Cluj, au identificat „Dealul lui Mihai“, unde fusese odinioară statul major al Marelui Voievod. El era situat la 15 km de Zalău, pe un promontoriu amplu, de câteva sute de metri altitudine, care a trebuit amenajat — tot prin contribuție voluntară — pentru a se facilita accesul. Toate pregătirile sînt terminate în jurul datei de 3 august 1926, cînd se împlinesc 325 de ani de la memorabila bătălie.

Atunci apare inițiativa Comitetului despărțămîntului „Astrei“ din județul Sălaj care a propus frunțașilor „Asociațiunii“ ținerea adunării generale din acel an la Zalău. Propunerea se acceptă, fixîndu-se întrunirea pentru data de 12, 13 și 14 septembrie 1926. În „Anunțul și chemarea“ către sălăjeni, scrisă de revizorul școlar Nicolae Nistor, publicată în paginile „Meseșului“, apare știrea că „se proiectează ridicarea unei troițe, pe locul unde s-a dat lupta lui Mihai cu Sigismund Báthory, la Guruslău“¹. Tot în ziarul amintit aflăm despre „Vorbirea“ ținută la 22 august 1926 la Guruslău de către Nicodim Cristea, președintele despărțămîntului „Astrei“ pentru județul Sălaj, în care se afirma: „Azi ne-am întrunit atîția intelectuali și popor din părțile acestea pentru a se pune piatra de temelie a monumentului de la Guruslău, care se va da menirii sale la 14 septembrie a.c. și va grăi generațiilor viitoare despre faptele mărețe ale Eroului...“².

Într-adevăr, din toate anunțurile date în presă, privind programul serbărilor „Astrei“ la Zalău, inaugurarea monumentului era fixată pentru 14 septembrie, orele 10. În mijlocul unei mulțimi costumată în feerice straie de sărbătoare, venită din părțile Almașului, Crasnei, Someșului și Agrijului, au apărut pentru a cinsti momentul, personalități de seamă ale spiritualității românești ca Vasile Goldiș, președintele „Astrei“ și de curînd ministrul Cultelor și Artelor, Ion Lupaș, ministru la Sănătate, profesorii universitari Alexandru Lapedatu, Onisifor Ghibu, G. Bogdan Duică, dramaturgul Zaharia Bârsan, arhiepiscopul Gurie, generalul Traian Moșoiu și mulți alții. Cu elocință, continuînd firul conferinței din ziua precedentă, privind momentul Mihai Vițeazul în istoria națională, prof. univ. Alexandru Lapedatu, a precizat semnificația luptei de la Guruslău, fixînd și menirea monumentului, atunci inaugurat, loc de venerație și înălțătoare aducere aminte.

Concret era vorba despre un obelisc piramidal, înalt de 13,5 m, concepția sau poate execuția aparținînd după relatările trimisului special al cotidianului clujean „Patria“, căpitanului Ioan Iorga, din partea Societății „Mormintele eroilor“³. Pe latura principală a pietrei comemorative, orientată către

¹ N. Nistor, *Adunarea generală a Asociațiunii*, în *Meseșul*, Zalău, 30 iulie, 1926.

² *Vorbirea dr. Nicodim Cristea*, în *Meseșul*, Zalău, 10 septembrie 1926.

³ *Adunarea generală a „Astrei“ la Zalău*, în *Patria*, Cluj, 16 septembrie 1926.

drumul de acces, spre vest, era săpată următoarea inscripție: „Întru amin-tirea victoriei repurtate, în această localitate, la 2 august 1600⁴, de armile unite ale lui

Mihai Vodă Viteazul

și George Basta, împotriva oștirii lui Sigismund Báthory, s-a ridicat acest sfânt mormânt, prin îngrijirea „Asociațiunii“, în anul Domnului 1926, al optulea al înfăptuirii

Noului Stat Român

spre preamărirea Eroului, care ucis mișelește la Turda, de către tovarășul său de arme, n-a putut culege roadele victoriei dobândite aici, acum 325 de ani, pentru a doua sa

Stăpînire a Ardealului“.

În ovațiile mulțimii, monumentul este dat în buna administrare a sălăjenilor. Prefectul Nicodim Cristea promite organizarea în fiecare an a unui pelerinaj. A urmat un program artistic solemn, copleșitor. Ecourile evenimentului s-au extins în întreaga țară, „Unirea Poporului“ din Blaj, informându-și cititorii că „... pe dealul biruinței (de la Guruslău) „Asociațiunea“ a ridicat un mare monument de granit, care se vede din mari depărtări, vestind trecătorilor fama vitejei românești“⁵.

Pelerinajul promis s-a efectuat nu numai anual, ci și la alte multe ocazii aniversare ori spontane, prelungindu-se pînă în vara anului 1940, la 30 august avînd loc cedarea Transilvaniei de Nord. Autoritățile hortyste se și grăbesc să șteargă mărturiile adevărului istoric sub pretextul că „monumentul insultă sentimentele națiunii maghiare“. Gestul nu era singular: așa vor proceda și cu monumentul lui *Avram Iancu* de la Tg. Mureș, cu cel al lui *Vasile Lucaciu* de la Satu Mare și multe altele. Astfel, la 29 noiembrie 1940, printr-un act barbar, obeliscul de la Guruslău este aruncat în aer.

Cea de a doua ipostază statuară a monumentului de la Guruslău avea să se realizeze în cu totul alte condiții și împrejurări. Cadrul larg democratic al României socialiste oferea un teren prielnic unei înfăptuirii grandioase. Cu subvenții exclusive venite din partea statului, în baza inițiativei organelor locale de partid și de stat din județul Sălaj, este solicitat sculptorul Victor Gaga, originar din partea locului, să conceapă o lucrare pe măsura exigențelor contemporane. Aceste exigențe erau determinate de calitatea, de ingeniozitatea, multor realizări remarcabile, pe care le cunoștea deja statuara românească, aflată într-o stimulativă afirmare. Ne rezumăm a aminti aici de monumentele *Decebal* la Deva și *Mircea cel Bătrîn* la Tulcea opera lui Ion Jalea,

⁴ Data este greșită. În realitate este 3 august 1601.

⁵ A. Lupeanu, Cu „Asociațiunea“ în Sălaj, în *Unirea Poporului*, Blaj, 8 septem-brie 1926.

Ștefan cel Mare de Mircea Ștefănescu la Hîrlău, Școala ardeleană de Romul Lăcea la Cluj, monumentul de la Moisei de Vida Gheza, Fintîna arteziană de la Constanța opera lui Constantin Lucaci, Energeticianul de Constantin Popovici pe Transfăgărășan.

Pentru Victor Gaga o asemenea solicitare nu prezenta dificultăți de documentare. Încă din studenție modelase un relief reprezentînd cutezanța și înflăcărarea lui Mihai în lupta pentru neahtîmarea țării. În fața unei așa de ispititoare oferte, sculptorul a meditat îndelung asupra soluțiilor cele mai revelatoare. A conceput mai multe variante, ajungînd în cele din urmă la o expresivă sinteză a unei gândiri unitare și complexe. Iată cum se confesa la terminarea lucrării: „Totul este rezultatul unui proces laborios, îndelungat. Lucrarea a cunoscut multe faze, variante, soluții. Procesul acesta a fost generat de necesitatea de a găsi acele elemente arhitectonice, sculpturale, compoziționale, care, prin forța lor de sugestie, să prindă complexitatea figurii lui Mihai Viteazul: bărbat de stat, conducător de oști, diplomat, vizionar, întruchiparea ideii de unire, brav luptător. Faptul acesta m-a determinat să studiez oronici, documente, să revăd cu multă atenție paginile înscrise de el în istoria poporului român. *Călăuza mea a fost adevărul istoric*. Argumentul, cred eu, îl reprezintă elementele cu care am lucrat, tipologiile umane specifice, capetele dacice, costumația în ansamblu”⁶.

La o analiză atentă a acestui ansamblu se constată că fiecare element poartă în sine o semnificație. Nimic nu este întâmplător, ci totul conceput a servi ideii de unitate puternică și indivizibilă a părților constituante. Verticala nu constituie doar un bloc monolitic, ea este alcătuită din trei nervuri prelungi, distanțate cu 16 m, străpuse și unite în partea superioară de trei secțiuni, rotunjite la capete și transformate în reliefuri, pe care sînt săpate stemele celor trei provincii românești. În avîntul acestor nervuri spre înălțimi (spațiul dintre ele încurajînd senzația unei permanente creșteri), vedem transfigurată voința și credința în unitate, libertate și progres a unei întregi națiuni. Forța unui asemenea impuls se naște din certitudinea unui mare ideal împlinit.

Referindu-ne acum la cele patru reliefuri de la baza monumentului, epica evenimentelor se desfășoară în jurul ideii fundamentale: de fermitate și dîrzenie pentru păstrarea unității și libertății naționale. Pe panoul din stînga, cum ne îndreptăm spre monument sînt reprezentate tipologii și gesturi ritualice, ce aparțin unor vremuri arhaice. Grupuri de cîte trei luptători cu săbii, sulite și arcuri sînt fixate într-o încordată stare potențială. Amploarea volumelor, fermitatea conturilor nete, înscriu în spațiu tensiuni gata să irumpă în afară. Vedem transpusă aici dîrzenia, hotărîrea de a înfrunta orice pornire potrivnică, o superbă ipostaziere a voinței de neahtîmare a unui popor păgînic și demn, nevoit a lupta pentru a se apăra. Așadar, nu o dorință de vrăjmășie îndeamnă aceste ființe să apeleze la argumentul armelor, dispuse într-un ritual al expectativei, ci hotărîrea fermă de a apăra glia, agonisirea și neamul. Soluțiile plastice utilizate sînt cu totul remarcabile. Siluetele personajelor se desfășoară pe o friză orizontală, în ritmuri succesive de volume puternice,

⁶ E. Teğlaş, *Călăuza mea a fost adevărul istoric. Interviu cu sculptorul Victor Gaga*, în *Gurustău* — 375, Zălau, 1977, p. 1—2.

ușor aplatizate, cu muchii ferme, adesea arcuite într-un fascinant joc de curbe și contracurbe. Atît costumația, cît și structura capetelor, cu fizionomii ingenios stilizate, amintesc clar de arhaice chipuri dacice. Există atîta tensiune înscrisă în aceste trupuri, gata de a se dezlanțui la un simplu semnal, încît nu poți să nu admiri inspirația și măiestria creatorului. Ușor plecate în față aceste energii nu au decît o singură direcție: să înainteze. Altă variantă nu există.

Pe panoul central, din direcția cum te apropii de monument, te înîmpină figura impunătoare a lui Mihai Viteazul, concepută pe toată înălțimea blocului de piatră, de 3,75 m. Iconografic chipul păstrează respect datelor fizionomice fixate în memoria timpului de gravura lui Aegidius Sadeler, considerate a fi cele mai autentice. Dar Gaga își permite libertăți de interpretare, încurajat și de calitatea materialului în care a immortalizat chipul. Prin modul cum simplifică planurile și imprimă expresivitate detaliului păstrat, se afirmă ca un excelent portretist. Cîtă umanitate degajă acest chip, asemănat cu Nestor și cu Hercule de către cronicarii și poeții Stavriinos și Palamede, ou Hanibal de către Wolfgang Béthlen sau cu însuși Alexandru cel Mare, după cum l-a considerat împăratul Rudolf al II-lea. Doar ochii au o scînteiere, plină de înflăcărare, celelalte atribute sugerate de seninul frunții și încordarea pomeților, fiind de luciditate, dîrzenie, fermitate. Alături străjuiesc cinci căpitani de-ai săi în frunte cu Banul Mihalcea și frații Buzești, cu toții în picioare, primii doi cu halebarde în mîini, ceilalți trei susținînd drapelul, ornamentate cu stemele oelor trei provincii, în reliefuri fin modelate. Deși apar și volume, forme rotunjite, prin arcuirea fermă a unor curbe, dominantă rămîne impresia de robustețe și monumentalitate a figurilor, fixate într-o statică solemnă și gravă. Aici nu ideea de acțiune triumfă, cum am văzut în reliefurile anterioare, ci cel de meditație și calmă chibzuire. Modalitățile plastice susțin ideea că marile izbînzii nu sînt doar opera entuziasmului și forței, ci și al unei înțelepte strategii. Iar românii au excelat întotdeauna în chibzuință și strategie.

În cel de al treilea relief din dreapta Mihai apare ecvestru, pe un cal majestuos, arătînd (cu mîna ferm împlîntată pe securea-i atît de temută de dușmani) idealul ce trebuie împlinit: unitatea națională. Însuși autorul recunoaște necesitatea extinderii narațiunii pentru a aprofunda mesajul: „Gestul evocator al lui Mihai Viteazul care îndeamnă poporul la unire (arată spre un steag pe care e pus sigiliul — simbol al unirii) reprezintă oficializarea actului unirii ca atare. Mi-am permis această licență pentru a aprofunda mesajul”⁷. Dar cît de complexe sînt și aici modalitățile de transfigurare! Cu tot aspectul festiv, ceremonios, al Voievodului, care privește spre înapoi către poporul ce-l urmează (șirul oștenilor — aici cinci — redat pînă-n marginea reliefului, prelungindu-se parcă în depărtări), direcția mîinii drepte, înscrisă pe o fermă orizontală, ca și faldurile mantiei ce flutură în necuprînsul spațiului pe care se profilează silueta viguroasă a Eroului, sugerează că pînă la izbîndă

⁷ *Ibidem*.

au fost și furtună și jertfă. Oricum, idealul a fost atins: „Pohta ce-am pohtit...“.

În sfârșit, pe cel de al patrulea panou se află înscris cu litere sculptate: „Aici, la 3 august 1601, oștile conduse de Marele Voievod Mihai Viteazul au cucerit o strălucită victorie în lupta pentru apărarea unității tuturor românilor, pentru libertate și neamținare.“

Inaugurat în prezența tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România“.

La desăvârșirea unei asemenea opere sculptorul a luat zi de zi mai bine de o jumătate de an, stabilindu-și atelierul în largul naturii. A lucrat cu greu și cu evlavie pentru a dăltui și trece în nemurire chipuri dragi, împărate de-a pururi în memoria colectivă a neamului românesc. Rezultatul a fost o fericită împlinire de fantezie, vocație creatoare și sentiment patriotic. Numai iubind cu întreaga ființă istoria se poate ajunge la întruchiparea unor semnificații capabile să emoționeze și să fortifice spiritual. Iar experiența lui Victor Gaga convinge, fără rezerve. Practica îndelungă în domeniul cioplirii, fie în piatră, fie în lemn (până la această lucrare fiind autorul unor remarcabile monumente răsirate la Căpîlnaș, Ieccea Mare, Lugoj, Moldova Nouă, Petriș, Timișoara, Stamora Moravița) i-a anulat ezitățile. Totul se desfășoară după o riguroasă logică, asociind vigoarea constructivă cu eleganța liniilor. În fond proporțiile siluetei depășesc pe cele umane, atingând în jur de 3 m. Ori a imprima un anumit ritm și vibrație spirituală acestor personaje, când de elan, când de fermitate sau gravă meditație, se cere multă sensibilitate, alături de simț compozițional și arhitectural. Evident sculptorul și-a definit un limbaj propriu, întemeiat pe un desen sigur și precis, care apelând la funcția expresivă a stilizărilor subtile a redus gestul până la esența unui semn, devenit simbol și semnificație. Aceste stilizări au ceva din severitatea hieratismului bizantin la care se adaugă unele similitudini cu decorativismul viziunii populare, orientată spre abstracție și sinteză. Dar aceste sugestii posibile și firești, s-au topit în albia unui limbaj elevat, de certă originalitate, de o modernitate autentică, pentru că reușit să-și asocieze organic spiritul și soluțiile unor rezonanțe multiple. Cu un ochi versat, miini îndemnate și o minte ageră a ajuns la acea sinteză care-i individualizează viziunea și stilul în ambianța mișcării noastre artistice. Este motivul pentru care așteptăm de la sculptor alte împliniri la fel de edificatoare și necesare pentru înobilarea peisajului nostru urbanistic și spiritual.

Tulburător a fost și momentul inaugural din 21 octombrie 1976. În prezența conducerii supreme de partid și de stat, cei 25.000 de sălăjeni veniți la festivitate, au luat act de măreția unei înfăptuiri care, după expresia acad. Ștefan Pascu, va constitui „fără îndoială, o mîndrie a plaiurilor sălăjene, prin realizarea sa artistică, prin simbolul său triplu de monument al vitejieii, al unității și al libertății“⁸. Și de astă dată poporul își manifestă din plin entuziasmul. Pămîntul fremăta de iureșul dansului, văzduhul vibra

⁸ Șt. Pascu, *Mihai Viteazul simbol al libertății*, în *Năzu nța*, Zalău, 21 august, 1976.

de vigoarea cântecului. Fantezia populară a adăugat spontan și scînteietor noi versuri de venerație pentru memoria Viteazului Voievod:

„Uniți precum stejarii acestui plai
Români, maghiari, cu fiii și nepoșii,
Uniți în inimi, cugete și grai,
Sub steagul și stema României,
Vă-ntîmpinăm în cîmpul vitejei,
La Guruslău,
Unde-a luptat și biruit Mihai“

La zece zile după această festivitate are loc la Zalău o importantă sesiune jubiliară de comunicări și referate, cu participări prestigioase, dedicată aniversării victoriei de la 1601, care s-a încheiat cu o mare serbare populară pe Dealul lui Mihai de la Guruslău. A fost prima *serbare anuală*, după dezvelirea monumentului, amintind de acel tumultuos val de pelerinaj început cu 50 de ani în urmă și prelungit de-a pururi, una din multiplele prilejuri de sacră cîinstire a trecutului național.

NEGOIȚA LĂPTOIU

GURUSLĂU — DEUX HYPOSTASES STATUAIRES

(Résumé)

L'analyse historique et artistique des deux hypostases statuaires du monument de Guruslău fait l'objet de l'étude, deux hypostases par lesquelles la postérité apportait un hommage à la remarquable victoire de 3 Août 1601, victoire que Michel le Brave, le premier créateur de l'unité de tous les roumains, a remporté sur Sigismund Báthory.

Le premier monument, inauguré le 14 Septembre 1926, représentait un obélisque pyramidal, haut de 13,5 m, le deuxième (avec la verticale de 26 m. et quatre reliefs, hauts de 3,75 m. et larges de 6—7 m) inauguré cinquante années plus tard, le 21 Octobre 1976, fixait l'oeuvre à une vision plus complexe et moderne, appartenant au sculpteur Victor Gaga.

Les deux inaugurations ont occasionné des tumultueuses fêtes populaires, suivies des permanentes pèlerinages ultérieurs qui ont argumenté la vénération que les habitants de la Roumanie portent aux actes grandieux de notre passé national.

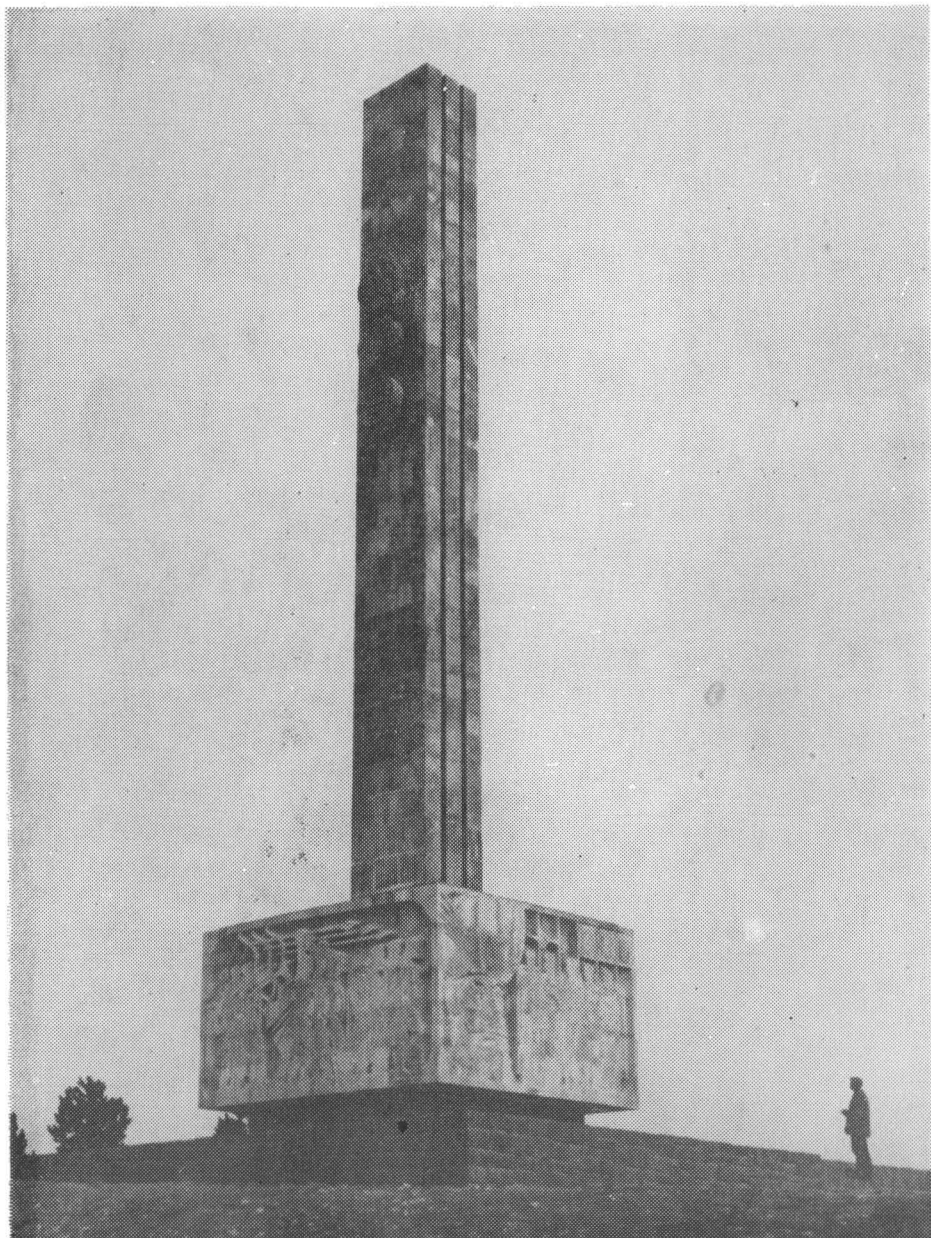

Fig. 1. Victor Gaga : Monumentul de la Guruslău (ansamblu)

Fig. 2. Victor Gaga : Monumentul de la Guruslău ; relief II, panoul principal

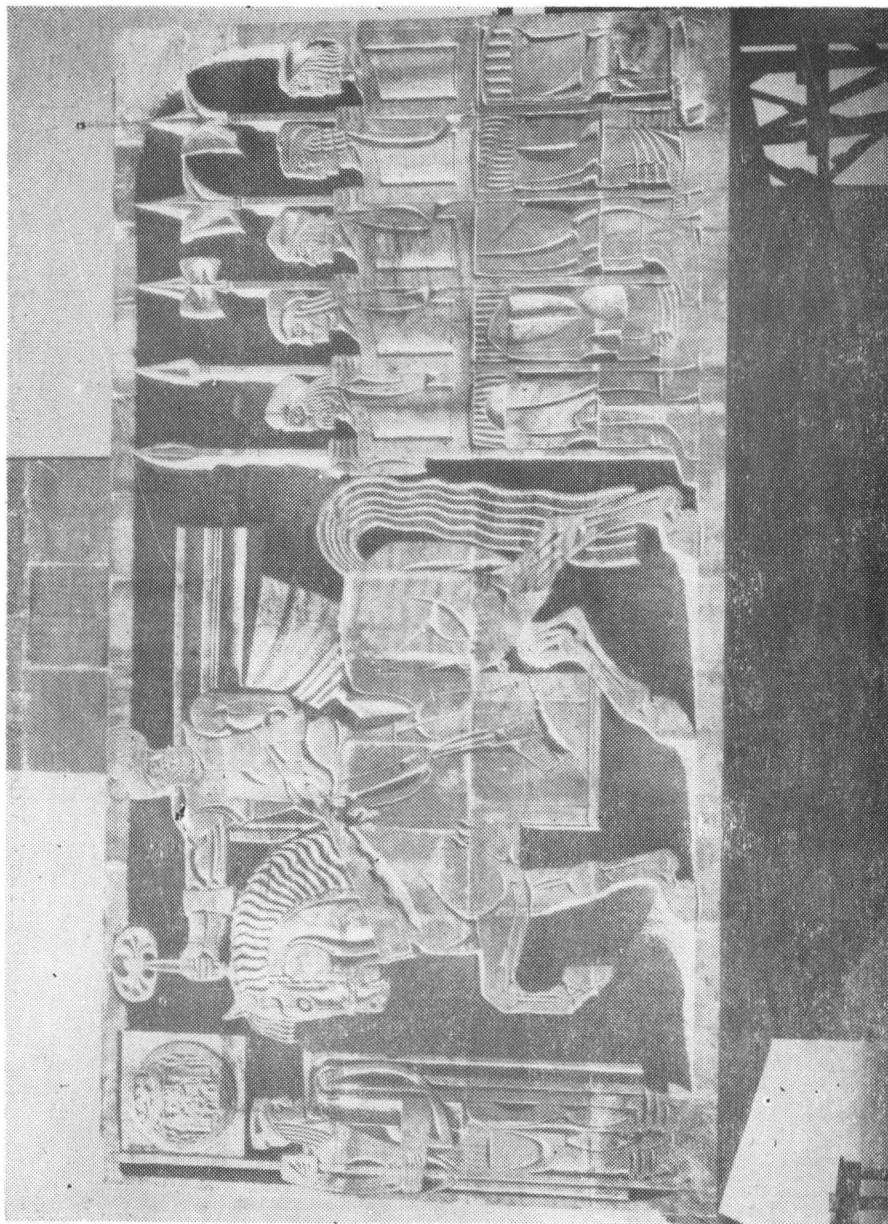

Fig. 3. Victor Gaga: Monumentul de la Guruslău; relief III

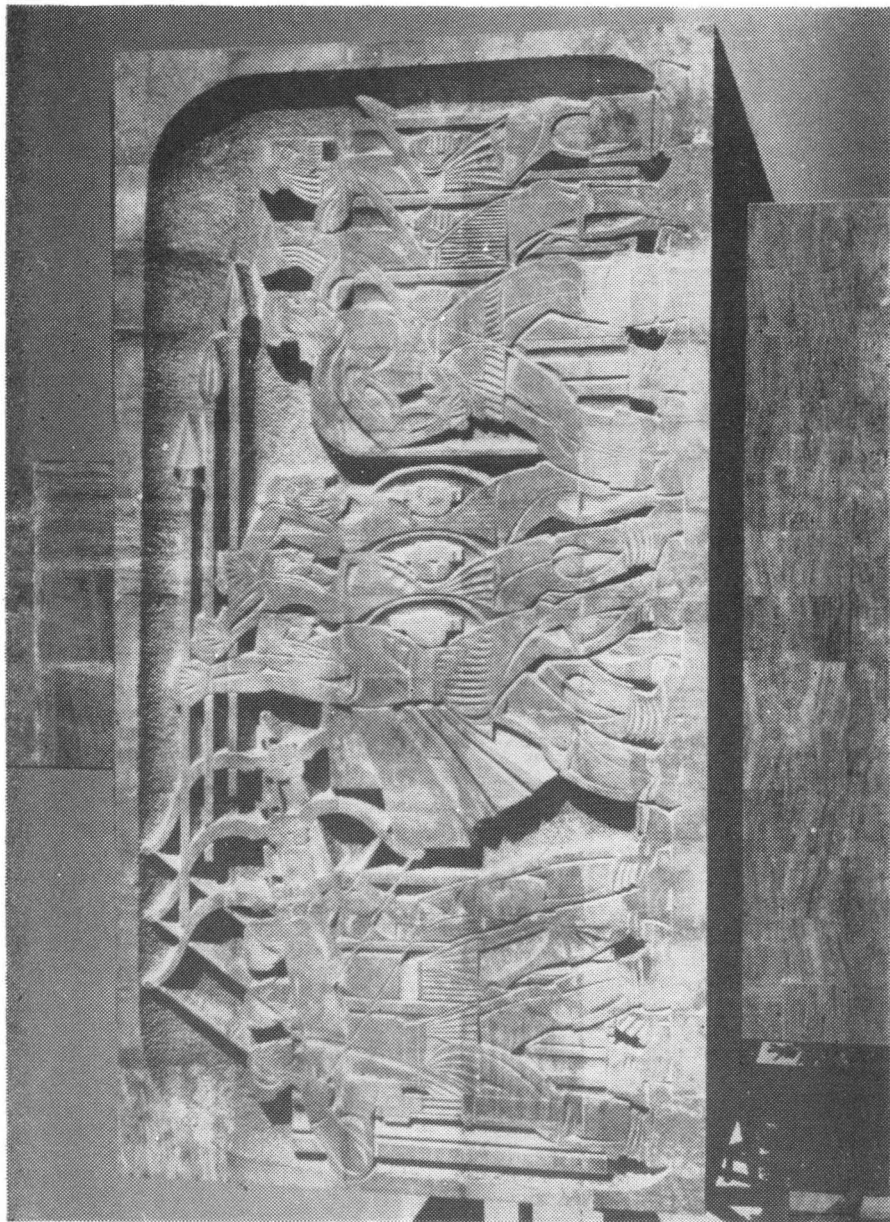

Fig. 4. Victor Gaga: Monumentul de la Gurulău: relief I